

Kategorie čísla a osoby/Категория числа и категория лица

Určité tvary slovesné rozlišují trojí osobu a dvojí číslo, ve tvarech minulého času a v tvarech způsobu podmiňovacího se osoba v ruštině vyjadřuje jen syntakticky., zato se v nich spolu s kategorií čísla vyjadřuje i rod jmenný.

Co označuje tvar 1.osoby? Kdo je činitelem děje? Osoba mluvící. Tvar 2.osoby označuje, že podmětem děje je osoba oslovená. Osoba 1. a 2. označují tedy účastníky projevu.

Tvar 1. osoby množného čísla zahrnuje mluvčího. **Tvar 2. osoby?** Může se vztahovat na jednoho člověka (vykání).

Tvar 3.osoby se označuje někdy takový děj, který se nevztahuje k žádnému podmětu: význam slovesa vylučuje jakéhokoli činitele: *svítá, stmívá se – светает, вечереет.*

Slovesný způsob/Категория наклонения

vyjadřuje jednak vztah děje k subjektu, jednak pojetí děje v jeho vztahu ke skutečnosti. Slovesný způsob vyjadřuje soustava trojích slovesných tvarů: **způsob oznamovací, podmiňovací a rozkazovací.**

Oznamovací způsob (изъявительное наклонение) označuje děj podmětu podle pojetí mluvčího jako skutečný, reálný, tvrdí jeho existenci nebo neexistenci.

Tento způsob má u sloves nedokonavých trojí tvary: jednoduché tvary přítomné a minulé a složené tvary budoucí. Slovesa dokonavá mají tvary dvojí: jednoduché tvary budoucí (koncovkami shodné s tvary přítomnými sloves nedokonavých) a minulé.

Tvary přítomného času mají v ruštině dvojí osobní koncovky. Jaké? Podle prezentních koncovek se slovesa dělí v mluvnicích na dvě časování.

U některých sloves se objevuje střídání kmenové souhlásky. Dochází-li ke změně kmenové souhlásky, pak se v I. časování mění ve všech osobách (*мазать – мажу, мажешь... мажут, писать – пишу, пишет*), s výjimkou typu *пеку, печешь...пекут*. Ve II. časování pouze v 1. osobě jednotného čísla: *носить - ношу, носишь...носят, любить – люблю, любишь...*

Tvoření složených tvarů budoucího času (*сложная/составная форма будущего времени*)

Složené tvary budoucího času se skládají z tvaru slovesa *быть* a z nedokonavého infinitivu slovesa významového: *я буду читать, он будет рисовать.*

Tvoření tvarů minulého času /прошедшее время

V ruštině jsou tvary minulého času jednoduché, čeština má minulý čas složený, s výjimkou 3. osoby. Minulý čas se tvoří sufixem **-л-** a osobní koncovkou **0, а, о, и**. Koncovka množného čísla platí pro všechny rody na rozdíl od češtiny.

Osoba je vyjádřena syntakticky, tudíž osobním zájmenem, pokud není vyjádřena jinak.

Tvoření příponou **-л-** je celkem pravidelné. Odchylné tvary minulé mají slovesa s minulým kmenem na souhlásku a s rozšířením kmene **-ну-**: tvary mužské jsou bez sufixu **л**: *ведет – вел, нести – нес, оглохнуть – оглох, погибнуть – погиб*.

Slovesa na **-сть/-зть** mají pravidelné tvary minulého času se sufixem **л**: *упасть – упал, класть – клал, сесть – сел, есть – ел, лезть – лез*.

Způsob podmiňovací/Условное наклонение

Vyjadřuje děj podmětu jako neskutečný, nereálný, jen možný, nejčastěji podmíněný nebo kladený jako podmínka.

Na rozdíl od češtiny ruština nerozlišuje formálně děj předpokládaný v přítomnosti a v minulosti. Existuje jenom jeden složený tvar: tvar na **л** a částice **бы**, která je pohyblivá.

Způsob rozkazovací/Повелительное наклонение

označuje děj, jehož uskutečnění se podmětu ukládá, nejčastěji vůli mluvčího formou přímé výzvy. Z této funkce vyplývá, že se ho užívá jenom v 2. osobě obou čísel.

Tvary jednoduché

Jednoduché tvary rozkazovacího způsobu se tvoří od kmene přítomného osobními koncovkami **-0-, -и-** (2.osoba), **-ем/им-** (1. osoba), k nimž se připojí koncovky čísla **-0** (jednotné číslo), **-те** (množné číslo): *нес-и-0, нес-и-те*.

Končí-li přítomný kmen na souhlásku párovou, je v tvarech rozkazovacích vždy měkký: *неси, перестань, говори, брось*. Výjimka je *ляг*.

Rozložení koncovek 2. osoby **-0-** nebo **-и-** se řídí polohou přízvuku a zakončením kmene přítomného.

Slovesa s přízvučnou koncovkou 1. osoby jednotného čísla tvarů přítomných mají koncovku **-и-**: *говори, неси, кричи*. Koncovku **-и-** mají též slovesa se skupinou souhlásek v zakončení kmene přítomného: *чисти, замолкни* – vyčisti, zmlkni.

V ostatních případech je ve 2. osobě koncovka nulová: *делай, брось*.

Odchylné tvoření:

1. Slovesa vzoru *нечь* mají tvary rozkatovacího způsobu bez změny souhlásky v základu: *неки*

2. Jednotlivá slovesa mají odchylné tvary: *давать – давай, ехать – поезжай, есть – ешь, дать – дай, пить – пей, пить – поить*

3. Některá slovesa mají supletivní tvary imperativu: *хотеть – желай, видеть – смотри, слышать – слушай*.

Opisné tvary (výrazy)

Inkluzivní imperativ můžr se skládat z pomocného slova/slovesa (i když se časuje, ale spíše gramatická funkce, sémanticky je prázdné) a infinitivu nebo určitého tvaru významového slovesa: *давай спать давай споем, давайте пойдём в кино*.

Imperativ pro 3. osobu se tvoří opisem s částicemi **пусть/пускай** (пусть скажет) a velmi zřídka **да** (да здоровствует).

Jako v češtině kategorický rozkaz lze vyjádřit infinitivem.

Slovesný rod

Залог dovoluje různé mluvnické upořádání věcného obsahu promluvy podle poměru podmětu (subjektu) děje a činitele děje:

- činitel děje je podmětem (subjektem), pak mluvíme o **rodě činném** (действительный залог): Л.Н. Толстой написал роман «Война и мир».
- činitel děje není podmětem (subjektem), pak mluvíme o **rodě trpném** (страдательный залог): Роман «Война и мир» написан Толстым.

Pasivum se vyjadřuje jednak jednoduchými tvary zvratnými (*дом строится*), jednak výrazy opisnými (*дом был построен*).

Opisné tvary pasivní vyjadřují v ruštině trpný rod zpravidla jen slovesa dokonavá: skládají se z přičestí trpného (*построен, убит*) a tvaru slovesa *быть*.

Opisné tvary nedokonavé patří do vyššího stylu, knižní výrazy.

Činitel děje se v ruštině vyjadřuje v pasivních konstrukcích prostým 7. pádem. Lze jej vyjádřit nejen při opisném pasívu, nýbrž i při pasívu zvratném (na rozdíl od češtiny): *Лучшие студенты были награждены ученым советом* – Nejlepší studenti byli odměněny vědeckou rádou. *Поэмы Пушкина читались всей грамотной Россией* – Puškinovy poémy

četlo celé gramotné Rusko. *Поэмы, читавшиеся всей Россией* – Poémy, které četlo celé Rusko.

Zvratná slovesa

Zvratná slovesa (*возвратные глаголы*) kromě vyjádření trpného rosu mohou vyjadřovat i jiné významy (činný rod!):

- děj přechází na činitele (vlastní zvratné sloveso): *умываться, учиться*
- vzájemný děj: *знакомиться, встречаться, соревноваться*
- změna stavu, pohybu...: *начинаться, подниматься, уменьшаться*
- duševní stavy (vyjádření pocitu): *интересоваться, радоваться*
- duševní a tělesné stavy a pocity vyjádřené neosobním slovesem: *хочется, спиться, нравиться, думается, нездоровиться*

Jako v češtině jsou i v ruštině slovesa, která mají pouze zvratnou podobu: *смеяться, бояться, стараться, надеяться*.